

DOI: <https://doi.org/10.36719/3005-3137/11/87-94>

Xanım Sultanova

Bakı Slavyan Universiteti

Filologiya elmləri doktoru

Bakı, Azərbaycan

<https://orcid.org/0000-0003-0779-9540>

sultanovaxanim@gmail.com

**Ortaq Vətən anlayışında torpaq kultu və Balkan türklərinin poetik yaddaşı:
XX əsr bolqar poeziyası və Azərbaycan ədəbi-nəzəri fikri
kontekstində müqayisəli tədqiqat**

Xülasə

Məqalədə Balkan coğrafiyasında formalaşmış türk-müsəlman etnosunun poetik yaddaşında "ortaq Vətən" anlayışının semantik çalarları və bədii təzahür formaları araşdırılır. Nəzəri əsas kimi müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq, mifopoetika və yaddaş tədqiqatları (kollektiv/mədəni yaddaş) yanaşmaları götürülmüş, mədəni transfer prizmasında motiv–obraz sirkulyasiyası şərh edilmişdir. Korpus olaraq Yelisaveta Baqryananın seçmə şeirləri, Bolqarıstan türkü şair-jurnalist Arzu Tahirovanın mətnləri və Azərbaycan romantik poeziyasında Balkan mövzusunun izləri (Əhməd Cavad, Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq) təhlil edilmişdir. "Dəftər ədəbiyyatı" fenomeninin kimliyin gizli arxivi kimi institutlaşması ayrıca göstərilmişdir. Nəticə etibarilə "ortaq Vətən" siyasi-coğrafi kateqoriyadan çıxaraq etik–estetik–yaddaş platforması kimi müəyyənləşir; qadın lirik subyektin azadlıq estetikası (Yelisaveta Baqryana) və kimlik inadkarlığı (Arzu Tahirova) bu platformanı dərinləşdirir. Araşdırmada Bolqarıstan şairi Yelisaveta Baqryananın, Bolqarıstan türkü Arzu Tahirovanın şeirlərində vətən, müharibə, qadın azadlığı ilə bağlı işlənmiş bütün elementlərin mifopoetik xarakter daşması, və onların öz kökləri etibarilə "Vətən" və "Müharibə" obrazlarının — torpaq/vətən mifologemi, "qadın azadlığı" isə mənəvi-ruh potensialı ilə vəhdət təşkil etdiyi müəyyənləşdirilmişdir. Ortaq vətənə olan sevginin əsasında əcdad kultunun elementlərinin varlığı tutarlı faktlarla sübut olunmuşdur. Müəllif təhlildə bu mövzuda elmi fikirlər yürütmüş Azərbaycan, Türk, Rus alimlərinin (C.Bəydili, S.Rzasoy, Y.Q.Rubinovic) dəyərli fikirlərinə istinad etmiş, onlardan bəhrələnməmiş, müəyyən sitatlar gətirmişdir. Eyni zamanda o, mifokritik tədqiqatları ilə türk ədəbi-nəzəri fikrinə dəyərli töhvələr vermiş folklorşünas-alim professor Seyfəddin Rzasoyun: 1. "Vətən" mifoloji xronotopun kosmosu təşkil edən hissəsidir" və 2. "Vətən" mifoloji dünya modelində "biz" və "bizim dünya" anlayışlarının məkanı strukturunu təşkil edir" — konsepsiyalarını əsas götürərək apardığı araşdırmanı bu istiqamətə yönəltmişdir. Məqalədə hər iki qadın şairin poeziyasında "Vətən" mifologeminin bu xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirdiyi göstərilir. Vətən konsepti şairlərin qavrayış sistemlərindəki dogma dünyanın məkan struktur obrazı kimi qiymətləndirilir və nəticə etibarilə onların poetik dünya modellərindəki yeri müəyyənləşdirilir.

Açar sözlər: *Ortaq Vətən, bolqar poeziyası, Balkan türkləri, Yelisaveta Baqryana, Arzu Tahirova, Azərbaycan romantikləri, mifopoetika, mədəni transfer, "dəftər ədəbiyyatı"*

Khanym Sultanova

Baku Slavic University

Doctor of Philological Sciences

Baku, Azerbaijan

<http://orcid.org/0000-0003-0779-9540>

sultanovaxanim@gmail.com

**Shared Homeland Concept and the Cult of Land in the Poetic Memory of
Balkan Turks: A Comparative Study in the Context of 20th Century
Bulgarian Poetry and Azerbaijani Literary-Theoretical Thought**

Abstract

The article explores the semantic nuances and artistic manifestations of the concept of the "shared Homeland" in the poetic memory of the Turkish-Muslim ethnos formed within the Balkan geography. As a theoretical framework, the study employs approaches from comparative literary studies, mythopoetics, and memory studies (collective/cultural memory), interpreting the circulation of motifs and images through the prism of cultural transfer. The corpus includes selected poems by Yelisaveta Bagryana, texts by Bulgarian Turkish poet Arzu Tahirova, and traces of the Balkan theme in Azerbaijani Romantic poetry (Ahmad Javad, Abbas Sahhat, Abdulla Shaig). The phenomenon of "notebook literature" is also examined as an institutionalized hidden archive of identity. As a result, the "shared Homeland" is defined not merely as a political-geographical category but as an ethical–aesthetic–memory platform. The aesthetics of freedom in the female lyrical subject (Yelisaveta Bagryana) and the persistence of identity (Arzu Tahirova) deepen this platform. The article also determines that in the poetry of Yelisaveta Bagryana and Bulgarian Turkish poet Arzu Tahirova, all elements related to homeland, war, and women's freedom possess a mythopoetic character. In their roots, the images of "Homeland" and "War" are connected to the land/homeland mythologeme, while "women's freedom" forms a unity with spiritual and moral potential. The existence of ancestral cult elements underlying the love for the shared Homeland is substantiated with convincing evidence. In her research, the author refers to and benefits from the valuable ideas of Azerbaijani, Turkish, and Russian scholars (J. Baydili, S. Rzasoy, Y. G. Rubinovich), citing their works where necessary. At the same time, she builds her analysis upon the mythocritical studies of folklorist Professor Seyfaddin Rzasoy, who made significant contributions to Turkic literary-theoretical thought. His key concepts — 1. "The Homeland is a component of the mythological chronotope that constitutes the cosmos," and 2. "In the mythological world model, the Homeland forms the spatial structure of the concepts 'we' and 'our world'" — serve as the foundation of the present study. Based on this conceptual framework, the article demonstrates that in the poetry of both female authors, the mythologeme of "Homeland" embodies all these characteristics. The concept of Homeland is evaluated as the spatial structural image of the native world within the poets' systems of perception and, consequently, within their poetic world models.

Keywords: *Common Homeland, Bulgarian poetry, Balkan Turks, Elisaveta Bagryana, Arzu Tahirova, Azerbaijani Romantics, mythopoetics, cultural transfer, "Notebook Literature"*

Giriş

Balkan yarımadası çoxkonfessiyalı, çoxdilli mühitlərin kəsişmə nöqtəsi, uzunmüddətli mədəni qarşılıqlı təsirlərin toplanma məkanı kimi türklərin poetik özünüdərk üçün mühüm laboratoriyadır. "Ortaq Vətən" ideyasının bu məkanda necə formalaşması, ədəbiyyatın onu hansı semantik sütunlar üzərində qurması Azərbaycan ədəbi-nəzəri fikrində həm metodoloji, həm də empirik baxımdan aktualdır. Tədqiqat XX əsr bolqar poeziyası (Elisaveta Baqryana), Balkan türklərinin poetik təcrübəsi (Arzu Tahirova) və Azərbaycan romantik söz mühiti (Əhməd Cavad, Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq) əsasında "ortaq Vətən" in etik–estetik–yaddaş modelini araşdırır.

Təhlilə cəlb olunan məsələlər aşağıdakılardır:

1. "Ortaq Vətən" ideyasının Balkan türklərinin poeziyasında semantik sütunlarının tədqim olunması.
2. "Dəftər ədəbiyyatı"nın kimlik yaddaşında institutlaşması.
3. Azərbaycan romantiklərinin Balkan hadisələrini estetik strategiyalarla mənimsəməsi.
4. Y. Baqryanın yaradıcılığında qadın subyektliyi, təbiət kodları və anti-müharibə pafosunun estetik səviyyəsi.
5. A. Tahirova poeziyasında ad/dil/kimlik müdafiəsinin poetik mexanizmlərlə qurulması.

Tədqiqat

Azərbaycan ədəbi mühitində Balkan mövzusu sistemli şəkildə işlənmiş, antologiyalar və monoqrafiyalar vasitəsilə regionun ədəbi xəritəsi qurulmuşdur. Bu istiqamətdə elmi cəmiyyətdə dəyərli araşdırmalar aparmış elm adamlarının, xüsusilə professor Cəlil Nağıyevin (Naqiyev, 2003), dosent Sədi Sədiyevin (Sədiyev, 2012) və s. kitab və monoqrafiyalarını buna nümunə göstərmək olar. Müqayisəli ədəbiyyat çərçivəsində tarix-genetik və tipoloji yanaşmalar eyni platformada istifadə edilir.

Məlum olduğu kimi milli poeziya anlayışı heç də ölkə, dövlət anlayışı ilə üst-üstə düşmür. Bu bir coğrafi məkanda müxtəlif mədəniyyət və fərqli mədəni dəyərlər üzərində formalaşmış ədəbiyyatlar ola bilər. Bu fikir çoxsaylı türk xalqlarının ayrı-ayrılıqda formalaşdırdığı milli poeziyalara da aiddir. Poeziya, lirika ilk növbədə bir millətin etnomədəniyyətini, bədii təxəyyülünü, psixologiyasını, dünyagörüşünü ehtiva edir. Qeyd edək ki, Cənubi-Şərqi Avropada yerləşən Balkan yarımadasında ümumilikdə altmış milyona qədər əhalisi olan xalqların hər birinin öz milli dəyəri, spesifik etnoqrafik əlaməti, öz dili olduğu kimi, özünəməxsus ədəbi düşüncə tərzində vardır (Bruck, 1986, c. 193). Lakin araşdırmamızda bəzən bu fərdi düşüncələrin biri-birinə inteqrasiyası ilə rastlaşırıq.

Məlum olur ki, mədəni transfer nəzəriyyəsi dillərarası və ənənələrarası motiv–obraz hərəkətini açıqlayır; mifopoetika isə bir çox kodların semantik skeletini üzə çıxarır. Yaddaş tədqiqatları (kollektiv/mədəni yaddaş) poetik mətnləri kimlik daşıyıcısı kimi nəzərdən keçirir və "ortaq Vətən" in etik konsensusunu bədii ifadə səviyyəsində oxumağa imkan verir.

Avropa mədəniyyətinin bir hissəsi hesab edilən Balkan ölkələrinin mədəniyyətləri orada yaşayan xalqların ədəbi-bədii təxəyyülü, arzu və idealları əsasında formalaşmışdır. Əsrlər boyu Balkan yarımadasında yaşayan xalqlar bir-biri ilə yaxın qonşuluq münasibətində olsalar da zaman-zaman onların arasında ictimai-siyasi zəmində konflikt və qarşıdurmaların müşahidə olunması təkzib edilməzdir. Bu mənada yüz illərlə Balkan yarımadasında yaşayıb və müəyyən dövrlərdə ən çox təzyiqlərə məruz qalan xalq kimi Balkan türklərini qeyd etsək yanlışdır.

Balkan türklərinin ədəbi həyatı siyasi kataklizmlər, dini müxtəliflik, dillərarası təmaslar və

köç təcrübələri ilə şərtlənmişdir. Rumeli torpaqları kimi tanınan bu yerlərdə türkləşmə, müsəlmanlaşma 1352-ci ildən daha böyük vüsət almışdı. Hətta Rumeli Osmanlı-müsəlman mədəniyyətinin mərkəzi də hesab olunurdu (Rumeli Dernek ve Vakıfları Türklerin Rumeli'ye Çıkışının Yıldönümü, 2002, s. 13). 1878-ci ildə Berlin Barış Anlaşmasına əsasən yaradılmış bolqar prinsliyində yaşayan türklərin Bolqarıstan türkləri adlandırılaraq həmənin ölkənin bərabər hüquqlu vətəndaşı olaraq yaşaması qərara alınsa da müxtəlif təhrikçi qüvvələrin fəaliyyəti nəticəsində sonu faciə ilə bitən hadisələr baş vermişdir. Buna görə də türk xalqı Rumeli hadisələrini Anadoluda və İstanbulda baş verənlərlə bərabər bu günədək "Anadolunun salğını, İstanbulun yanğını, Rumelinin bozğunu" kimi deyimlərdə yaşatmaqdadır (Bulqarıstan Türk Edebiyyatı, 1997, s. 13).

1879–1886–1889-cu illər Bolqarıstan türklərinin tarixinə 120 illik "köç tarixi" kimi düşdü. 1989-cu ildən Balkan ölkələri müstəqillik qazandıqdan sonra Bolqarıstandan köç edən türklərin "köç tarixi" daha sərt şəkildə "Böyük köç" anlamına gəldi. Məktəblər, qəzetlər, radio verilişləri bağlandı, türk dilində yazılmış dəyərli kitablar yandırıldı, hətta türk adları bolqar adlarına dəyişdirildi, türklərə məxsus şifahi və yazılı ədəbiyyat, həmçinin milli bayramlarımız, oyunlarımızı əks etdirən yazıların bir qismi isə əlyazması şəklində evlərdə gizlədildi. Bu yazıları "Dəftər Ədəbiyyatı" adlandıran Hamdi Giray "Həyatlarını Rumeli torpaqlarında keçirmiş, fəqət 'Ağ torpaq' deyərək Türkiyəni heç bir zaman könüllərindən çıxartmayan, bu dəftərlərin bizə gəlib çatması üçün böyük çətinlikləri dəf edən mərhum müqəddəs insanlarımızı (aydınlarımızı) böyük bir minnətdarlıq hissi ilə anmağı" üzərimizə düşən bir borc hesab edir (Nedret, 1999, s. 7).

O dövrlərin ağır zərbələrinə mətanətlə duruş gətirib, yazıb-yaratmağa davam edən Bolqarıstan türkləri heç bir zaman "Ağ torpaq" dedikləri vətəni və milləti dilə gətirməkdən çəkinmədilər; gizli-aşkar yazıb yaratdılar. Bu aydınlardan biri olan İsmayıl Ahmed Daud "Epopeləri ilə dünyanı Hayran edən Vatanım" şeirində Türkiyəni "Ülkeler çerçivesinde dostluklar köprüsü vatanım" (Nedret, 1999, s. 237) adlandıрмаğı şərəf bildi. Çox sadə, çox səmimi tərzdə "Yüce ay yıldızlı sancağın ışığında" şeirində bayrağını vəsf etdi: Hamuru vatandır, mayası yürek, / Resulun aşkıyla yoğrulmak gerek. / Mehmedinin son deminde gülerek, / Kefene döktüğü kanıdır Bayrak (Nedret, 1999, s. 240).

Baş verən dəhşətləri sakit izləyə bilməyən millətə bolqar olanlar belə bu rəzaləti törədənlərə qarşı açıq etirazlarla çıxış edirdilər. Bunlardan dünya ədəbi mühitində tanınmış şair və yazıçı, sonralar Bolqarıstan Cumhurbaşkanı'nın köməkçisi işləmiş Blaqa Dimitrova "Bir ad" başlığı altında yazdığı əsərində həmənin dəhşətli hadisələri qəti şəkildə tənqid edərək dünya ictimaiyyəti qarşısında səsinə ucaltdı. Türkləri də Vətənin övladı hesab edən xanım Dimitrova bu faciədə "vətənin tempi pozuldu" ittihamı ilə susduqlarına görə bolqar ziyalıları günahlandırdı (Bulqarıstan Türk Edebiyyatı, 1997, s. 15–16).

Osmanlı sonrası dövrdə assimilyasiya təzyiqləri, ad və dilin dəyişdirilməsinə yönəlmiş inzibati addımlar bədii sözün məxfiləşməsinə sürətləndirmiş, "dəftər ədəbiyyatı" şəklində gizli dövrüyyələr yaratmışdır. Məhz bu şəraitdə poetik mətnlər yalnız estetik məsələ deyil, sosial yaddaşın qorunma texnologiyasına çevrilmişdir. Türk şifahi ənənəsinin, xüsusilə ağı, bayatı, el nəğmələri, əfsanələr, rəvayətlər, dastan fraqmentlərinin Balkan türklərinin yazılı poeziyasına təsiri aşkardır. Toponimlər, ritual səslənişlər və dini-mənəvi kodlar (məscid, azan, dua, türbə) poetik mühitdə yalnız folklor elementi deyil, kimliyin hüquqi-etik göstəricisinə çevrilir.

Həmin qanlı hadisələr zaman-zaman Azərbaycan ictimaiyyətini də narahat etmişdir. XX əsrin əvvəllərində yazıb yaratmış şairlər, yazıçılar siyasətdən nə qədər uzaq durmağa çalışsalar da, 1910-cu illərdəki milli azadlıq hərəkatına, Balkan-Türk, Rus-Türk müharibələrinə biganə qala bilməmiş,

müxtəlif şəkildə ona müdaxilə etmişlər. Balkan döyüşlərində iştirak etmiş (1912–1913) Əhməd Cavad həmin hadisələrə xeyli poetik nümunələr həsr etmişdir. Balkan, Rus-Türk, Birinci Cahan müharibəsi M.Hadinin, A.Şaiqin, H.Cavidin və digər romantiklərin də əsərlərinin baş mövzusu olmuşdur.

XX əsrin parlaq romantiklərindən sayılan şair-publisist Abbas Səhhətin 1910-cu illərdə Balkan ölkələrində, daha dəqiq desək Bolqarıstanda baş verən hadisələrdən öz mənafeyi naminə istifadə edib, türk və bolqarlar arasında düşmənçilik toxumu səpmək istəyən, "Novoye vremya", "Russkoye Slovo" qəzetlərini satirik dillə kəskin tənqid etmiş, Menşikov kimi şovinist jurnalistlərin iç üzünü açaraq odlu misralarla lənətləmişdir (Səhhət, 2005, s. 139). Şair "Ruskoye slovo" və "Novoye vremya" qəzetlərini "Balkandakı vulkanları yandıran", "insaniyyət" pərdəsi altında yazıları ilə vəhşiliyi təbliğ edən jurnalistlərin "iyrənc yalanlarından" söz açmışdır (Səhhət, 2005, s. 140).

Göründüyü kimi bu hadisələrdə Əhməd Cavadın da istiqlal diskursu bəşəri ədalət çağırışı ilə qovuşur; "uzaq" məkandakı haqsızlıq "öz" ağrımıza — ümumtürk ağrısına transformasiya olunur. Abbas Səhhət və Abdulla Şaiqin mətnlərində isə mətbuatın şovinist manipulyasiyalarına qarşı ədəbi etiraz "vicdan səsi"ni gücləndirir. Beləliklə, Balkan hadisələri Azərbaycan şairlərinin əsərlərində milli söz yaddaşına daxil olur və bu regional hadisə universal etik məsələyə çevrilir.

Araşdırmamızda ortaq Vətəndə yaşayıb fərqli milli dəyərlər daşıyan xanım yazarların poetik dünyasına kiçik ekskurs etməyi məqsəduyğun hesab etdik. Bu baxımdan müxtəlif illərdə Bolqarıstanda yazıb-yaratmış bolqar və türk xanım yazarlarının Yelisaveta Baqryana və Bolqarıstan türk yazarı Arzu Tahirovanın poetik düşüncələrində yer almış torpaq kultuna və bu düşüncələrdə müqayisəli-tipoloji yanaşmaya nəzər salmağa üstünlük verdik.

1893-cü ildə Bolqarıyada doğulmuş şair-tərcüməçi, ictimai xadim, Dimitrovski mükafatının laureatı olan, "Əbədi və müqəddəs" adlanan şeirlər kitabının müəllifi Elisaveta Baqryana poetik düşüncələrində insanlığı, bəşəriyyəti, dostluğu, sülhsevərliyi incə, kövrək duyğularla tərənnüm etmiş, hər zaman "qan, müharibə" - əleyhinə mübarizə notlarını səsləndirmişdir:

*Bizə gərək deyil, günahsız qanlar,
Baxırıq dünyaya nəmli gözlərlə.
Bəlkə o sevgili duyğulu anlar,
Bizə qismət ola doğma üzlərlə* (Baqryana, 1976, c. 62).
(https://avanqard.net/index.php?action=static_detail&static_id=60856)

Elisaveta Baqryananın yaradıcılığında axıdılan günahsız qana, müharibəyə etiraz səsi ondan yarım əsr sonra doğulub, bolqar və türk dilində şeirləri ilə mətbuatda mütəmadi çıxış edən, "İfade Esiri" adlı şeir kitabının müəllifi, jurnalist Arzu Tahirovanın da poeziyasında aydın şəkildə görünür. O, Bosniya qırğınlarına həsr etdiyi "Yazık" şeirində insanlığı didib parçalayan cahillərin dünyaya gəlişini lənətləyir, bəşəriyyəti haqqa-ədalətə səsləyir:

*Ah Bosna, Bosna, Yazık! Vahşetle yoğrulmuş,
İnsan doğulmuşuz
Canavar gibi
Gelib geçiyoruz dünyadan
Ne insaf. Ne merhamet. Ne vicdan!
Söküb atıyoruz kalbler acımadan.*

Yazık insan yazmış deftere

Hepimizi yaradan

Meger caniler de doğarmış anadan (Tahirova, 1995, s. 49–50).

Vətən mövzusu dünya ədəbiyyatında həmişəyaşar və hər zaman coşqun ilhamla dilə gətirilən bir mövzudur. Elə bir yazar yoxdur ki, bu mövzuya sevgi ilə müraciət etməsin. Vətən mövzusu bir millətin təhtəşüurunda torpaq kultu kimi yaşayıb minillərin fəvqündə dayanan müqəddəs varlıq kimi ədəbiyyatşünaslıqda da aktual olaraq qalır. Bir çox alimlərin, o cümlədən mifoloji baxışların tanınmış araşdırıcılarından olan C. Bəydillinin (Məmmədovun) "Türk mifoloji sözlüyü"ndə (Bəydili, 2003), S. Rzasoyun "Folklorda vətən obrazının mifoloji semantikasi" məqaləsində (Rzasoy, 2017), Y.Q. Robinoviçin dünya mifologiyasında torpaq haqqında təsəvvürləri ümumiləşdirən öçərkində (Rubinoviç, 1986) və bu qəlibdən olan müxtəlif elmi əsərlərdə Vətənlə torpaq kultunun birbaşa bağlılığı müşahidə olunur. Xüsusilə, S. Rzasoyun yuxarıda qeyd etdiyimiz məqaləsində: "Vətən mifoloji dünya modelində 'biz' və 'bizim dünya' anlayışlarının məkanı strukturunu təşkil edir" konsepsiyası tədqiqatımız baxımından gərəkli fikir kimi qəbul edilir (Rzasoy, 2017, s. 29–30). Qeyd etmək lazımdır ki, bu mövzu tədqiqatımıza cəlb etdiyimiz hər iki şairin (Y. Baqryana, A. Tahirova) yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir.

Elisaveta Baqryananın "Həyancanlı Bahar" şeirində oxuyuruq:

Bədəli çox amansız yaşanmış yalanların,

Həyat üçün döyüş var, mən hələ döyüşdəyəm.

Doğma torpaq, sənin tək cismim əsir, fırlanır.

Vüediyim nəfəslərim sənə mənim hədiyyəm

(https://avanqard.net/index.php?action=static_detail&static_id=60856).

Şairin "doğma torpaq" adlandırdığı Bolqarıstan, Arzu Tahirovanın da doğma torpağıdır. Bolqarıstan türklərinin yaddaşında Vətən (Bolqarıstan) yalnız torpaq deyil; o, adın toxunulmazlığıdır, dilin nəfəsidir, xatirənin ocağıdır. O, insanların biri-birinə söylədiyi hekayələrdən tikilir: köç yollarından, yarımçıq qalmış sevgilərdən, əlyazma dəftərlərinin saralmış vərəqlərindən.

Arzu Tahirova da öz vətəninə Yelisaveta Baqryana kimi eyni sevgi, eyni həssas, lirik-romantik notlarla tərənnüm edir:

Məmləkətim!

Taşın, toprağın,

Tək zenginliyimdir benim.

İstemem, senden uzak

Kapanmasın gözlerim (Tahirova, 1995, s. 9).

Şairə "Bolqarıstan torpağı" adlı şeirində Vətən hesab etdiyi torpağına xitabən bütün bolqarıstan türkləri adından çıxış edir:

İster çek at,

İster bastır bağrına.

*İstersen gizli tut
Adımı, şanımlı.
İster sahib çık,
İster tanıma beni.
İstersen inkar et türk benliğimi.
Dile benden ne dилersen,
Amma sakın çok görme bana,
Atalarımın kutsal ruhunu (Tahirova, 1995, s. 6–7).*

O, nəyin bahasına olursa-olsun əcdadlarının yaşadığı torpağı itirməkdən qorxur və bu baş verəcəyi təqdirdə bir türk övladı kimi mübarizədən çəkinməyəcəyini izhar edir, "icimdəki canavara yem olmaq istemezsin", deyir. Bu yerdə sənətkarın qeyd etdiyi "icimdəki canavar" obrazı həddi aşmaq üçün deyil, müqəddəs sərhədi — kimliyin sərhədini qorumaq üçün bir əcdad totemi kimi oyanır. Bir sözlə, şeirdə bolqarıstan türkünün doğmalarının uyuduğu ana torpağa, müqəddəslərinin ruhu dolaşdığı məkana olan məhəbbətin tablosu yaradılır, vətən sevgisinin tərifı verilir, himni oxunur.

Hər iki şairin yaradıcılığında vətənə bağlılıq notlarının rəngarəng çalarlarla tərənnüm olunduğunun, iki millətin ortaq Vətənə bəslənən həssas duyğuların ölçsüzlüyünün şahidi oluruq. Eyni zamanda söz sənətkarlarının poeziyasında qeyd olunanlarla bərabər kövrək romantik qadın dünyasının sehri də oxucunu valeh edir. Özlərinə məxsus iç dünyalarında ruh azadlığının axtarışına çıxan sənətkarlar ümid, işıqlı gələcək və xoşbəxtlik hökm sürən məkana yetmək istəyirlər.

Yelisaveta Baqryana "Mənim Nəğmə", Arzu Tahirova "Qadın seversə" şeirlərində eyni narahatlıq, nıgaran qadın ürəyinin çırpıntıları, azadlıq axtarışı qadın "mən"ini tələyin təmkinli qüruru, azadlıqla danışan ləyaqət kimi göstərir. Y. Baqryana deyir:

*Apar məni, qayıqçı, apar o yelkəninlə,
Qoy yaraq dalğaların sonsuz üfüqlərini.
Elə bil uçur göyə ağ şırımlar sənənlə,
Uçur qağayılar tək, önündə şəfəqlərin (Baqriyana, 1976, s. 62-63)
(https://avanqard.net/index.php?action=static_detail&static_id=60856).*

Oxşar duyğular A. Tahirovada da özünü biruzə verir:

*Deniz dalqası gibi dalqalanır,
Kimi coşkun, kimi yorqun uslanır.
İlki yaz yağmuru, hırçın kasırgadır,
Kadın severse,
Engini açılmış bir yelken,
Lodos rüzgarıdır.
Simsiyah gecelerin parlaq yıldızı,
Dupdurucu kışlarda sıcacık yuvadır,
Kadın severse... (Tahirova, 1995, s. 50–51)*

Qadın ruhunun azadlığını oxşar təbiət tablosunda təsvir edən şairlərin hər ikisi "dəniz", "dalğa", "cənub küləyi" kimi metaforaları öz lirik qəhrəmanlarını ruh azadlığına aparan mübarizə

arenası, "şəfəq"i, "ulduzların parıltısı"nı, "ağ ilğım"ı həməən azadlığın dayanacaq nöqtəsi hesab edirlər. Onların misralarında yelkən adı parça deyil — yöndür, dalğa yalnız təhdid deyil — təmizlənmədir, şəfəq yalnız işıqlı rəng deyil — yeni başlanğıcın əhdidir. Hər iki qadın qayıqçı ilə "körəfdən çıxıb açıq dənizə boylananda" əslində xalqının qəlbində gizlənən ümidə çevrilir. O ümid sərhədləri aşaraq bəşəriləşir. Hər iki şeiri oxuyarkən eyni vaxt kəsiyində, eyni qayıqda, eyni yelkən altında azadlıq işığının sorağına çıxmış iki ruh əkizini görür, könül nəğməsini dinləyirik.

Nəticə

Beləliklə, "Ortaq Vətən" anlayışı bu tədqiqatda üç parametr üzrə operasionallaşdırılır: a) Etik – müharibənin rəddi, ədalət, ləyaqət; b) Estetik – təbiət kodlarının strukturlaşdırıcı rolu, qadın subyektivliyin performativliyi; c) Yaddaş – ad/dil, rituallar, dəftər ənənəsi. Hər parametr üçün mətn daxilində göstəricilər (indikatorlar) müəyyənləşdirilmiş və nümunələr üzrə tətbiq edilmişdir.

Toplanan nəticələr göstərir ki, "ortaq Vətən" konsepti poetik sistemdə üç qatla reallaşır: etik, estetik və yaddaş. Bu qatların biri-biri ilə qarşılıqlı təsiri bolqar–türk–Azərbaycan ədəbiyyat dialoqunda ortağ duyğu və dəyər dilini yaradır. Y. Baqryanın lirikasında azadlıq estetikası "ortağ Vətən"in bəşəri mənasını gücləndirir; A. Tahirovanın poeziyasında ad/dil motivləri kimliyin etik sərhədini qurur; Azərbaycan romantik poeziyası Balkan hadisələrini milli söz yaddaşına daxil edərək ortağ tarix hissini formalaşdırır. "Dəftər ədəbiyyatı" repressiv şəraitdə mədəni davamlılığın yazılı arxivini kimi təqdim olunur.

Tədqiqatımızın nəticələrini nəzərə alaraq mövzu üzrə tədris modullarının hazırlanması, ikidilli korpusların yaradılması və rəqəmsal analitik metodların tətbiqi üçün konseptual bazanın işlənməsini təklif kimi irəli sürməyi məqsəduyğun hesab edirik.

Ədəbiyyat

1. Bulgaristan Türk Edebiyatı. (1997). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
2. Bəydili (Məmmədov), C. (2003). Türk mifoloji sözlüyü. Bakı: Elm.
3. Nedret, A. (1999). Romanya Türk–Tatar Edebiyatı. Köstence: Editura Europolis.
4. Rumeli Dernek ve Vakıfları Türklerin Rumeli'ye Çıkışının Yıldönümü. (2002, 31 may – 9 iyun). İstanbul.
5. Rzasoy, S. (2017). Folklorda vətən obrazının mifoloji semantikasi. Dədə-Qorqud jurnalı, №2.
6. Sədiyev, S. (2012). Balkan türklərinin ədəbiyyatı. Bakı: Elm və Təhsil.
7. Səhhət, A. (2005). Seçilmiş əsərləri. Bakı: Lider.
8. Tahirova, A. (1995). İfade Esiri. Sofiya: Güven-Doveriye Yayın Evi.
9. Bruk, C. (1986). Etnoqrafiçeskiy spravoçnik. Moskva: Nauka.
10. Naqiev, Dj. (2003). Yujnoslavyanskije literaturnije vzaimosvyazi. Baku: Azıya.
11. Poeziya soçialistiçeskix stran Evropy. (1976). Moskva: Xudojestvennaya literatura.
12. Rubinoviç, E.Q. (1980). Oçerk "Zemlya". V. Kn: Mifi narodav mira. Sovetskaya ençiklopediya v 2-x tomax, T. 1. Moskva: Sovetskaya ençiklopediya.
13. https://avanqard.net/index.php?action=static_detail&static_id=60856

Daxil oldu: 03.04.2026

Qəbul edildi: 15.06.2026